The Greek Review of Social Research

Vol 44 (1982)

44-47

Για μια θεωρία του πολιτιστικού μορφώματος-"κουλτούρας";

Δημοσθένης Αγραφιώτης

doi: [10.12681/grsr.534](https://doi.org/10.12681/grsr.534)

Copyright © 1982, Δημοσθένης Αγραφιώτης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Αγραφιώτης Δ. (1982). Για μια θεωρία του πολιτιστικού μορφώματος-"κουλτούρας";. *The Greek Review of Social Research*, 44, 94–100. <https://doi.org/10.12681/grsr.534>

Γιά μιὰ θεωρία τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος¹ - «κουλτούρας»;

Δημοσθένης Ἀγραφιώτης *

Ἡ εἰσήγηση πού θά ἀκολουθήσει περιλαμβάνει τρία μέρη: τό πρῶτο δέν εἶναι παρά μιὰ πολύ σύντομη παράθεση διευκρινιστικῶν νύξεων γιά τήν ὀρολογία πού θά χρησιμοποιηθεῖ· τό δεύτερο εἶναι ἀφιερωμένο στό χαρακτήρα τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης· τό τρίτο στοχεύει στήν ἐκθεση τῶν δυσκολιῶν πού ἀναδύονται στή διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος.²

Ι. Εἰσαγωγικές διευκρινίσεις

Ὁ τίτλος «Γιά μιὰ θεωρία τῆς «κουλτούρας»» ὑπονοεῖ βέβαια μιὰ θεωρία πού στηρίζεται στή διεπιστημονική προσέγγιση ἢ τουλάχιστον πού νά σχετίζεται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μέ τήν προβληματική τοῦ σεμιναρίου. Ἐπιπλέον, τό ἐρωτηματικό δέν ἀφορᾷ μόνο τή «θεωρία» ἢ τήν «κουλτούρα», ἀλλά καί τούς δύο ὅρους γιά νά τονιστεῖ πρῶτον τό γεγονός ὅτι δέν ἔχει διαμορφωθεῖ καθολικά ἀποδεκτή (δι)ἐπιστημονική θεωρία γιά τήν κουλτούρα καί δεύτερον ὅτι ἡ προσπάθεια γιά μιὰ τέτοια διαμόρφωση δέν εἶναι ἀπόλυτα σίγουρη γιά τά ἀποτελέσματά της.

Τό σημαῖνον «κουλτούρα» τοποθετεῖται σέ εἰσαγωγικά γιά λόγους πού σχετίζονται μέ τήν χρησιμοποίηση ὀρισμένων ὀρων. Ἐτσι, στή συνέχεια, δέν θά χρησιμοποιηθεῖ ὁ ὅρος «κουλτούρα» οὔτε πολιτισμός, ἀλλά ὁ ὅρος «πολιτιστικό μῶρφωμα» (1), (2). Ἡ διαφοροποίηση τῶν προηγουμένων ὀρων εἶναι πρόβλημα σύνθετο καί θά ἀπαιτοῦσε γενεαλογική ἀνάλυση καί παράθεση διαφόρων σχολῶν σκέψης (4). Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα εἶναι ὅμως ἔξω ἀπό τήν προβληματική τοῦ σεμιναρίου. Σημειώνεται, πάντως, ὅτι ὁ ὅρος πολιτισμός ἀναφέρεται σέ κάθε ιδιότυπη ροή πραγμάτων καί ἀνθρώπων σέ μακροχρόνια προοπτική. Σύμφωνα μέ αὐτή τή διευκρίνιση, εἶναι δυνατό νά χρησιμοποιηθοῦν συνθέματα ὅπως «ἐλληνικός πολιτισμός», «κινέζικος πολιτισμός».

* εἰδικός ἐπιστημονικός συνεργάτης ΥΠ.Ε.Ε. καί Τ.

1. Ὁ ἀρχικός τίτλος τῆς εἰσηγησης ἦταν «Γιά μιὰ θεωρία τῆς κουλτούρας».

2. Τό κείμενο παραμένει πιστό σέ μεγάλο βαθμό στήν προφορική παρουσίαση τῶν ἀπόψεών μας, γι' αὐτό φέρνει ἀκόμα ἔντονα τά ἴχνη τῆς ρητορικῆς τοῦ προφορικοῦ λόγου.

II. Ὁ χαρακτήρας τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης

Πρὶν φωτιστεῖ τὸ ἀντικείμενο, ὅπως θὰ ἔλεγαν καὶ οἱ παλιότεροι, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ προσδιοριστεῖ τὸ φῶς πού θὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἢ, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ νεώτεροι, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ὀριοθετηθεῖ ἓνα βλέμμα σέ σχέση μέ τὸ θέμα. Πιό συγκεκριμένα, θὰ ἐπιχειρήσουμε σέ πρώτη φάση νὰ διερευνήσουμε ποιά εἶναι ἡ ὕψη τοῦ διεπιστημονικοῦ βλέμματος μέ τὸ ὁποῖο εἶναι δυνατόν νὰ προσεγγιστεῖ τὸ πολιτιστικό μῶρφομα.

Ἐδῶ καί μερικά χρόνια, ἄτομα καὶ ὁμάδες διατυπώνουν λόγους καὶ λογισμούς γιὰ τὴν πολιτιστική πορεία³ τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν. Μὲ ἄλλα λόγια, τῇ χρονικῇ στιγμῇ t_0 στό πλαίσιο μιᾶς σύγχρονης κοινωνίας ἀναπτύσσεται σύνολο ἐρωτημάτων γιὰ τὴν πολιτιστική της πορεία ἢ τὴν πορεία κάποιας κοινωνικῆς τῆς ὁμάδας. Ἡ συγκεκριμένη ὁμως κοινωνία δέν ἀγνοεῖ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλες κοινωνίες, ὅτι τῇ χρονικῇ στιγμῇ t_0 θὰ διαδεχθεῖ ἡ χρονικῇ στιγμῇ t_{n+1} καὶ ὅτι ἡ t_0 εἶναι ἡ κατάληξη προγενέστερων φάσεων. Μόλις θέσει κανεῖς τὸ ἐρώτημα ποιά εἶναι ἡ πολιτιστική πορεία μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς ὁμάδας, διαπιστώνει ἀμέσως ὅτι ὑπάρχουν τόσες ἐπιδράσεις στό χῶρο καὶ χρόνο, ὥστε ὁ περιορισμός του μόνο στή συγκεκριμένη κοινωνία ἢ ὁμάδα θὰ ἦταν ἓνα εἶδος μυωπίας.

Τό προηγούμενο σκαρίφημα ἐγινε γιὰ νὰ δεიχθεῖ ὅτι ἡ πολιτιστική ὑπόσταση εἶναι ἀντικείμενο-θέμα πάρα πολύ σύνθετο καὶ ὅτι εἶναι δύσκολο ἓνας μόνο ἐπιστημονικός κλάδος νὰ «τολμήσει» νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ τὸ προσεγγίσει καὶ νὰ τὸ φωτίσει μέ τρόπο συστηματικό καὶ ἐξαντλητικό. Γιὰ νὰ γίνεῖ λοιπόν κατανοητὸ τὸ πολιτιστικό γίγνεσθαι, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ προσφυγὴ σέ περισσότερες ἐπιστῆμες. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, νομίζω ὅτι προσφέρονται δύο τρόποι προσέγγισης.

Ὁ πρῶτος συνδέεται ἄμεσα μέ τὴ δράση, καὶ μάλιστα μέ τὴν πολιτική δράση, μέ τὴν ἔννοια τοῦ «Policy Making» (3).

Προβλήματα ὅπως εἶναι τὸ πολιτιστικό μῶρφομα, ἀλλὰ πού μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ βία, ἡ σεξουαλικότητα, ἀπαιτοῦν τεχνικές συνεισφορές οἱ ὁποῖες στηρίζονται σέ διάφορους ἐπιστημονικούς κλάδους. Σέ μιὰ προσπάθεια, π.χ., νὰ ἐλαττωθεῖ ὁ βαθμός μόλυνσης μιᾶς πόλης σάν τὴν Ἀθήνα, θὰ χρειαστεῖ νὰ συμβάλουν σειρὰ ἀπὸ ἐπιστῆμες καὶ τεχνικούς κλάδους πού κατὰ κανόνα στηρίζονται στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση. Γι' αὐτὸ τὸ παράδειγμα χρειάζεται νὰ κινητοποιηθοῦν ἐπιστῆμονες ἀπὸ τὴ Βιολογία, τὴς Ἐπιστῆμες τῆς Μηχανικῆς (Engineering Sciences), τὴν Κοινωνικὴ Ψυχολογία, τὴν Οἰκονομία, τὴ Στατιστική, τὴν Κοινωνικὴ Ἀνθρωπολογία καὶ τὴν Κοινωνικὴ Ψυχολογία. Τό ἴδιο θὰ συνέβαινε ἐάν τὸ πρόβλημα ἦταν ἡ ἐκτίμηση τῆς κοινωνικῆς ἀποδοχῆς συγκεκριμένης τεχνολογίας: θὰ ἀπαιτοῦσε σειρά τεχνικῶν συνεισφορῶν πού κάθε μιὰ θὰ στηριζόταν σέ μιὰ ἢ καὶ περισσότερες ἐπιστῆμες.

3. Ἐνδιαφέρονται δηλαδὴ γιὰ τὸ πολιτιστικό γίγνεσθαι ὁρισμένης κοινωνίας ἢ κοινωνικῆς ὁμάδας.

Σ' αὐτὴ τὴν προσέγγιση, κάθε ἐπιστημονικός κλάδος πού (συν)έρχεται νά βοηθήσει μένει σχετικὰ ἀνέπαφος ἀπ' ὅλη τὴ διαδικασία ἐπίλυσης τοῦ προβλήματος. Ἐπίσης, τὸ ὅλο ἐγχείρημα σχετίζεται μὲ τὴ διατύπωση ὀρισμένων στόχων (π.χ., νά ἐλαττωθεῖ κατὰ ὀρισμένο ποσοστὸ ἡ μόλυνση), πού ἐπιτρέπουν τὴ σημασιοδότηση ὧλων τῶν ἐπιμέρους ἐνεργειῶν. Ἡ ὅλη προσπάθεια ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος, διότι, καθὼς ἔχει τεθεῖ συγκεκριμένος στόχος, οἱ προσπάθειες πού γίνονται ἀποσκοποῦν στὴ μετάβαση ἀπὸ μιὰ ἀρχικὴ κατάσταση Α σέ μιὰ τελικὴ κατάσταση Β. Τέλος, ὑπάρχει καὶ ἓνα κριτήριό ὁλοκλήρωσης αὐτῆς τῆς προσπάθειας, πού δέν εἶναι παρά ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐγχειρήματος. (Π.χ., ἐάν κατορθώσουμε νά ἐλαττώσουμε τὴ μόλυνση μὲ τὴ συνδρομὴ διαφόρων ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν κλάδων, τότε μπορούμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἔχει ὁλοκληρωθεῖ). Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς προσέγγισης εἶναι λογικὸ νά ὀνομασθεῖ *διακλαδική* ἢ *συνκλαδική*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε ἐπιστημονικός ἢ τεχνικὸς κλάδος ἔρχεται νά προστεθεῖ στὸν ἄλλο καὶ ὅλοι μαζί συμβάλουν στὴν ἐπίλυση συγκεκριμένου προβλήματος, ἢ ἀκόμη *στοχοκλαδική*, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι προβάλλεται συγκεκριμένος στόχος καὶ διάφοροι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι συνενώνονται γιὰ νά ἐπιτευχθεῖ αὐτός ὁ στόχος.

Ἐνας δεῦτερος τρόπος προσέγγισης θεμάτων-προβλημάτων σάν τὸ πολιτιστικὸ μῶρφωμα, εἶναι αὐτός πού χρησιμοποιεῖται στὶς περιπτώσεις πού ἐπιδιώκεται ἡ κατανόηση ἑνὸς θέματος-προβλήματος, χωρὶς ὥστόσο νά στηρίζεται καὶ νά «σέβεται» τοὺς προδιαγεγραμμένους συμβατικούς ἐπιστημονικούς κλάδους. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ἡ ὅλη προσπάθεια, τὸ ὅλο ἐγχείρημα, δέν ἔχει σαφεῖς στόχους. Δέν ὑπάρχουν, δηλαδή, δεδομένοι στόχοι πού θά πρέπει νά ἐπιτευθοῦν. Ἐνα ἄλλο γνώρισμα τοῦ δευτέρου τρόπου αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἡ λογικὴ τῆς θεώρησης συμβαδίζει μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἴδιας τῆς θεώρησης. Στὴν προσπάθεια κατανόησης τῶν φαινομένων, ἡ ἴδια ἡ διαδικασία καὶ ἡ λογικὴ τῆς διαδικασίας συμπίπτουν.

Σέ ἀντίθεση μὲ τὴ στοχοκλαδικὴ προσέγγιση, στὴ δευτέρη περίπτωσι ἀπαιτεῖται πολλαπλὴ καὶ σύνθετη συνάρθρωση τῶν διαφόρων ἐπιστημονικῶν κλάδων. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δέν ἐνδιαφερόμαστε νά συσσωρεύσουμε ἀπόψεις καὶ νά τίς ἀθροίσουμε. Ἡ πρόκληση ἐδῶ εἶναι νά ὀριοθετηθεῖ ἓνα ἀντικείμενο, νά διαμορφωθεῖ μιὰ θεώρηση, νά ἀνακαλυφθεῖ μιὰ γλώσσα, νά ἐφευρεθοῦν ὀρισμένα σχήματα ἀνάλυσης καὶ σύνθεσης, πέρα ἀπὸ κάθε κλάδο καὶ κάθε ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ ἅμεις προβλήματα τῆς λήψης τῶν ἀποφάσεων.

Τὴ δευτέρη προσέγγιση ἐγὼ τὴ θεωρῶ *διεπιστημονική*. "Οταν κανεὶς ἐπιλέγει τὴ διεπιστημονικὴ προσέγγιση, σέ ἀντίθεση μὲ τὴν προηγούμενη περίπτωση, ἡ ἐπιτυχία δέν εἶναι ἐξασφαλισμένη. Εἶναι ἓνα εἶδος περιπέτειας καὶ περιπλάνησης, πού πιθανόν νά ὀδηγήσει σέ κάποια ἀποτελέσματα, ἀλλὰ πιθανόν νά ὀδηγήσει σέ ἐρευνητικὸ ἀδιέξοδο. Στὴ συνέχεια, θά παρουσιάσουμε ποιῆς δυσκολίες ἀντιμετωπίζουμε προκειμένου νά ἐρευνήσουμε ἓνα πρόβλημα σάν τὸ πολιτιστικὸ μῶρφωμα, σύμφωνα μὲ τὴ διεπιστημονικὴ προσέγγιση.

III. Δυσκολίες στη διεπιστημονική προσέγγιση του πολιτιστικού μορφώματος

Ίσχυρίστηκα ότι είναι άναγκαίο νά χρησιμοποιηθοῦν διάφοροι ἐπιστημονικοί κλάδοι γιά νά προσεγγιστεῖ τό πολιτιστικό μόνρφωμα. Ἀναδύεται, ὥστόσο, τό ἀκόλουθο ἐμπόδιο: ἔχει ἐπινοηθεῖ ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν ὥστε νά γίνει ἐπιλογή ἐκείνων πού ἀντιμετωπίζουν μέ τρόπο συστηματικό τά πολιτιστικά φαινόμενα; Ἀπ' ὅ,τι ξέρω, δέν ἔχει διαμορφωθεῖ ἔγκυρη καί ἐξαντλητική ταξινόμηση τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων. Εἶναι, βέβαια, ἡ ταξινόμηση τῆς UNESCO, πού χωρίζει τίς ἐπιστῆμες σέ θετικές καί σέ ἀνθρωπιστικές καί κοινωνικές. Ἡ ταξινόμηση αὕτη ἔχει περισσότερο στατιστικό χαρακτήρα, παρά ἐπιστημολογικό ἢ φιλοσοφικό. Ὡς ὑποτεθεῖ ὅτι ἡ προηγούμενη ταξινόμηση ἐπιτρέπει τήν ἐπιλογή τῶν ἐπιστημῶν πού διαθέτουν συστηματική καί πληρῆ ἐπιγραμματική γιά τό πολιτιστικό μόνρφωμα ἡ ἐπιστημῶν πού στήν προβληματική τους τό πολιτιστικό μόνρφωμα παίζει κύριο ρόλο.⁴

Στή διάρκεια ἐρευνητικῆς μου προσπάθειας μέ βάση τήν προαναφερόμενη ταξινόμηση, ξεχώρισα μερικές ἐπιστῆμες τῶν ὁποίων ἡ προβληματική ἐστιάζεται κυρίως στό πολιτιστικό μόνρφωμα καί μερικές πού χρησιμοποιοῦν τό πολιτιστικό μόνρφωμα σάν στοιχεῖο τῆς προβληματικῆς τους. Χωρίς διάθεση ἱεράρχησης, οἱ ἐπιστῆμες αὐτές εἶναι οἱ ἀκόλουθες: ἡ Γλωσσολογία, ἡ Βιολογία, ἡ Φιλοσοφία, ἡ Ἀνθρωπολογία - Λαογραφία - Ἐθνογραφία - Ἐθνολογία, ἡ Ψυχάνάλυση, ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Παλαιοντολογία, ἡ Ἱστορία. Στήν κατάταξη δέν περιλαμβάνονται ἡ τέχνη, οἱ ἀφηγήσεις, ὁ μύθος, ἐφόσον μένουμε πάντα στό χώρο τοῦ ἐπιστημονικοῦ λογισμοῦ (5), (6).

Κάθε μιὰ τους ἐνδιαφέρεται γιά τό πολιτιστικό μόνρφωμα πῶς ὁμως θά συνδυασθοῦν μεταξύ τους; Ἀν εἶχαμε μόνο δύο, Βιολογία καί Γλωσσολογία γιά παράδειγμα, εὐκόλα θά μπορούσαμε νά φανταστοῦμε κοινό χώρο-περιοχή συνῆρθρωσης πού θά ἐπέτρεπε νά προσεγγίσουμε τό πολιτιστικό μόνρφωμα, νά τό περιχαράξουμε, νά δημιουργήσουμε μιὰ γλώσσα, νά διατυπώσουμε μιὰ προβληματική καί νά κάνουμε ὀρισμένες ἀναλύσεις. Στήν περίπτωση τῶν δέκα ἐπιστημῶν, ὁ συνδυασμός θά εἶναι εὐθραυστος καί ἀβέβαιος καί ὅπωςδήποτε θά πρέπει νά ἀντιμετωπίσει μιὰ σειρά ἀπό ἐπιλογές.

Ἡ πρώτη: ἐάν θελήσουμε νά στοιχειοθετήσουμε μιὰ θεωρία γιά τό πολιτιστικό μόνρφωμα, οἱ ἐννοιες πού θά χρησιμοποιήσουμε πρέπει νά εἶναι παρμένες ἀπό κάθε μιὰ ἐπιστήμη ἢ θά πρέπει νά ἐπινοήσουμε καινούργιες; Δηλαδή, τή στιγμή πού θά ἐνώσουμε ὅλους αὐτούς τοὺς κλάδους, πρέπει νά χρησιμοποιήσουμε ἕνα καινούργιο λεξιλόγιο, καινούργιες ἐννοιες, καινούργια σχήματα, ἢ πρέπει νά τά δανειστοῦμε μέ ἐπιλεκτικό τρόπο ἀπό τίς ἐπιμέρους ἐπιστῆμες;

Ἡ δεύτερη ἐπιλογή ἐπιβάλλεται ἀπό τό γεγονός ὅτι κάθε κλάδος διακρίνεται ἀπό μιὰ ἰδιαίτερη ἐπιστημονικότητα. Ἀν καί ὁ ὅρος «ἐπιστημονικότη-

4. Ἐδῶ τίθενται δύο ἐρωτήματα: τό πρῶτο σχετίζεται μέ τό ἂν εἶναι κανεῖς ἐπαρκῆς καί ἱκανός νά ἐπιλέξει τίς ἐπιστῆμες πού ἀντιστοιχοῦν στό πρόβλημα, τό δεύτερο κατά πόσο ἡ διεπιστημονική προσέγγιση μπορεῖ νά εἶναι μιὰ ἀτομική περιπέτεια.

τα» είναι κάπως χαλαρός και θά χρειαζόταν περισσότερη ανάλυση, πράγμα που δέν θά γίνει σ' αὐτή τήν ἐργασία, ἐδῶ ὑπονοεῖται μόνο ὅτι τήν κάθε ἐπιστήμη τή διακρίνει ὁρισμένος βαθμός ἀνάπτυξης τῶν ὑποθέσεων της, τῶν μεθοδολογιῶν της καί τῶν διαδικασιῶν μέ τίς ὁποῖες ἐπιβεβαιώνει τίς ὑποθέσεις της. Ἐνα παράδειγμα ἴσως βοηθήσει στήν ἀποτίμηση τῆς δυσκολίας. Στό Collège de France, στή Γαλλία, οἱ καθηγητές Thom καί Dellatre διευθύνουν σεμινάριο γιά τή θεωρία τῶν καταστροφῶν. Ὅταν ρώτησα τόν δεύτερο ἐάν στή Βιολογία ἔχουν πράγματι κατορθώσει νά μορφοποιοῦν μοντέλα τά ὁποῖα νά εἶναι ἔγκυρα, ἡ ἀπάντησή του ἦταν περίπου ἡ ἀκόλουθη: «Τό πρόβλημά μας δέν εἶναι ἡ διαμόρφωση Χ μοντέλων, ἀλλά ἡ διαμόρφωση θεωρίας πού νά ὑποδεικνύει ὅτι τά α εἶναι μὴ ἔγκυρα καί ὅτι τά ἄλλα, Χ-α, πρέπει νά ἐλεγχθοῦν στό ἐργαστήριο». Τό γεγονός αὐτό συνδηλώνει ὅτι ἡ Βιολογία βρίσκεται σ' ἓνα ἐπίπεδο πολύ πιό προχωρημένο ὡς πρός τό θέμα τῆς προσομοίωσης σέ σχέση μέ τή Γλωσσολογία καί τήν Ἀνθρωπολογία, πού τώρα προσπαθοῦν νά διαμορφώσουν μοντέλα, νά ἐλέγξουν τή λειτουργικότητά τους καί τήν ἐρμηνευτική τους ἀξία. Ἐάν ἐπιχειρήσει κανεῖς, λοιπόν, διεξοδική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι, θά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα τοῦ πῶς θά «κρίνει» τή διαφορά τῆς ἐπιστημονικότητας ἀπό κλάδο σέ κλάδο καί πῶς θά ἐπιλέξει τό ἀνεκτό ἐπίπεδο ἐπιστημονικότητας.

Ὑποθέτουμε ὅτι «ξεπερνῶνται» οἱ προαναφερόμενες δυσκολίες, ἐάν στραφεῖ κανεῖς πρός ὁρισμένο ἐπιστημονικό κλάδο, γιά παράδειγμα τή Γλωσσολογία, θά διαπιστώσει πολύ εὐκόλα ὅτι οἱ διάφορες σχολές καί οἱ τρόποι θεώρησης τῶν γλωσσολογικῶν φαινομένων, ὅπως ἡ Δομιστική, ἡ Λειτουργιστική, ἡ Μετασχηματιστική, συνυπάρχουν, συμπληρώνονται καί συγκροτοῦνται. Στή συνέχεια, ἐάν προσπαθῇ κανεῖς νά κατανοήσῃ πῶς ἡ Γλωσσολογία ἀναφέρεται στό πολιτιστικό μῶρφομα, θά ἀντιληφθεῖ ὅτι οἱ τρεῖς διαφορετικές σχολές τῆς Γλωσσολογίας περισσότερο ἀντιπαραθέτονται παρά ἐπικοινωνοῦν. Σ' αὐτή τήν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη δυσκολία ξεπερνιέται (:), ἐάν κανεῖς συσχετίσει τίς γλωσσολογικές σχολές σκέψης μέ τά ἐπιστημολογικά ρεύματα πού τίς στηρίζουν καί τίς ἐμπνέουν.

Μιά ἄλλη δυσκολία συνδέεται μ' αὐτό πού θά λέγαμε «καθαρότητα ἐνός ἐπιστημονικοῦ κλάδου». Εἶναι εὐκόλο νά διαπιστωθεῖ ὅτι οἱ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι ἀναπτύσσονται σέ συνεχή ἀλληλεπίδραση. Γιά παράδειγμα, στήν Ψυχανάλυση τοῦ Φρόϋντ εἶναι δυνατό νά προσδιοριστοῦν ἵχνη ἀπό τίς ἀναζητήσεις ὁρισμένων φιλοσόφων ἢ νά ἀνιχνευτοῦν σχήματα σκέψης τά ὁποῖα ἔχει δανειστεῖ ὁ Φρόϋντ ἀπό τή Φυσική. Ἐχει μεγάλη σημασία, ὅταν κανεῖς βρίσκειται σέ ὁρισμένο ἐπιστημονικό χῶρο καί ἀντλεῖ φράσεις καί διανοήματα, νά ἀναγνωρίζει ἂν αὐτά ἀνήκουν πράγματι σ' αὐτόν τόν ἐπιστημονικό χῶρο ἢ εἶναι δανεισμένα ἀπό κάποιον ἄλλο. Ἰδιαίτερα, ὅταν προσπαθεῖ νά τά «ὀλοκληρώσει», στό πνεῦμα μιᾶς διεπιστημονικότητας, πρέπει νά γνωρίζει τί συσσωρεύει καί τί ὀλοκληρώνει. Κινδυνεύει κανεῖς, ἐνῶ θέλει νά μιλήσῃ γιά τήν Ψυχανάλυση, νά ἀναπαραγάγῃ ἓνα μοντέλο τῆς Φυσικῆς τοῦ 1880 καί ὅταν κάνει στό τέλος σύνθεση ἀπλῶς νά ἔχει ἀνασυνθέσει τούς δανεισμούς τῆς Ψυχανάλυσης ἀπό ἄλλες ἐπιστήμες.

Μιά ἄλλη δυσκολία εἶναι συνέπεια τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοι-

νωνίας, ἡ ὁποία, ἂν νοηθεῖ σάν ἀντικείμενο, εἶναι ἐξαιρετικά σύνθετη. Ἄν γίνεи δεκτό ὅτι κάθε ἐπιστήμη ρίχνει ἓνα ὀρισμένο βλέμμα στά στοιχεῖα τῆς ὑπόστασης αὐτῆς, τότε, σέ μιὰ διεπιστημονική προοπτική, θά πρέπει νά ἀνασυντεθοῦν ὅλα τὰ βλέμματα καί ταυτόχρονα νά (ἀνα)συντεθοῦν ὅλα τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα. Τό πρόβλημα ὅμως εἶναι ὅτι γιά τὰ πολιτιστικά θέματα δέν ὑπάρχουν παράλληλα ἐπίπεδα ἀνάλυσης. Τά ἐπίπεδα ἀνάλυσης ἀλληλοτέμνονται. Ἀρκεῖ νά σημειώσουμε ὅτι ἡ γλῶσσα διαπλέκεται μέ ὅλες τίς πολιτιστικές δραστηριότητες καί δέν νοεῖται νά λεχθεῖ ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπό τίς ἄλλες κοινωνικές πρακτικές. Δεδομένου τοῦ ἐπιπέδου τῆς γλῶσσας, μελετᾶται κανεῖς ἀντιλήψεις γιά τό χρόνο, γιά παράδειγμα, ὅπως αὐτές μεταφέρονται μέσα καί ἀπό τή γλῶσσα. Δηλαδή, εἶναι ἀστοχο νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι «ἐδῶ εἶναι ἡ γλῶσσα» καί «ἐκεῖ εἶναι οἱ ἀντιλήψεις γιά τό χρόνο», καί στή συνέχεια νά συνθέσουμε τοὺς δύο τόπους σέ ἓναν τρίτο, μιὰ καί λειτουργοῦμε πάντα μέ καί μέσα στή γλῶσσα. Ὡστόσο, ἡ δυσκολία αὐτή δέν ἐμποδίζει σέ ὀρισμένες περιπτώσεις νά διαιρεῖται τό «ὄλον» τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης σέ διάφορα ἐπίπεδα καί στή συνέχεια νά ἐπιχειρεῖται ἡ ἐπανα-ὀλοκλήρωσή του. Ἐνα τέτοιο ἐγχεῖρημα ἀναπτύσσεται στό ὄνομα τῆς ἀναλυτικῆς προσέγγισης καί τῆς ἀποτελεσματικότητάς της καί στοχεύει στόν προσδιορισμό ἀναλογίας, ὁμολογίας καί ἰσομορφισμοῦ ἀνάμεσα στίς διαφορές περιοχῆς, τόπους, ἐπίπεδα τοῦ κοινωνικοῦ πολιτιστικοῦ «ὄλου», ὅπως ἡ μυθολογία, οἱ σχέσεις συγγενείας, ἡ κοινωνική στρωμάτωση, ἡ παραγωγή τῆς τροφῆς, ἡ ἐξουσία (7). Πιο συγκεκριμένα στοχεύει: νά προσδιορίσει ἀμφιμονοσήμαντες σχέσεις ἀνάμεσα στά στοιχεῖα διαφορετικῶν ἐπιπέδων — περίπτωση ἀναλογίας· νά ἀπονεῖμει σέ στοιχεῖα διαφορετικῶν συνόλων, ἐπιπέδων κοινές λειτουργίες — περίπτωση ὁμολογίας· νά ἀνιχνεύσει τοὺς κοινούς κανόνες πού διέπουν περιοχές μέ διαφορετικά στοιχεῖα καί διαφορετικές δομές.

Συνοψίζοντας μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι οἱ δυσκολίες πού παρατέθηκαν ἀφορροῦν στήν ἐπιλογή καί ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν, στήν ἐπιστημονικότητα κάθε ἐπιστήμης, στήν «καθαρότητά της» καί στό πρόβλημα τῆς ἀλληλεπίδρασης, τῆς ἀνασύνθεσης καί τῆς διασύνδεσης τῶν διαφόρων ἐπιπέδων-τόπων τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας.

Γιά μιὰ δευτέρα ἐνότητα θά γίνουν μόνον ὀρισμένες νύξεις. Εἴπαμε στήν ἀρχή ὅτι στόχος τῆς προσπάθειάς μας ἦταν ἡ κατανόηση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι καί τῆς πολιτιστικῆς ὑπόστασης μιᾶς κοινωνίας ἢ μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας. Ἀλλά τί σημαίνει κατανόηση; Τί σημαίνει κατανόηση τοῦ πολιτιστικοῦ γίνεσθαι μιᾶς κοινωνίας; Δηλαδή, ποῖο εἶναι τό νόημα τῆς κινητοποίησης τῶν ἐπιστημῶν γιά νά κατανοηθεῖ τό πολιτιστικό μῶρφωμα; Νομίζω ὅτι προσφέρονται τρεῖς ἀπαντήσεις-δικαιολογίες. Χρησιμοποιεῖ κανεῖς μιὰ σειρά ἀπό ἐπιστήμες, ἀφοῦ προηγουμένως ἀποδώσει στήν κοινωνία σκοπούς καί στήν πολιτιστική ζωὴ ἀρχή καί τέλος, δηλαδή τοποθετώντας τήν προσπάθειά

5. Τό θέμα τῆς ἐπιστημονικότητας προκαθορίζεται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τήν ἀπάντηση σέ ἓνα ἐξαιρετικά σύνθετο ἀλλά καί καίριο ἐρώτημα: εἶναι δυνατόν νά δοθεῖ ἓνας ἐνιαυτός ὁρισμός γιά ὅλες τίς ἐπιστήμες; Ἡ δική μου ἀπάντηση κλίνει πρὸς τήν πολλαπλότητα καί τήν ἀπόφυγή ἑνός ἐνιαυτοῦ ὁρισμοῦ πού δέν θά ἦταν παρά συμβιβασμός.

του σέ τελεολογική προοπτική. Θά μπορούσε ὅμως κανεῖς νά ἐπιλέξει καί θεωρηση πού νά στηρίζεται σέ σχήματα αἰτίων καί ἀποτελεσμάτων. Προσφέρονται, τέλος, σάν τρίτη δυνατότητα, σχήματα πρόσληψης, σκέψης καί λόγου μέ τά ὁποῖα προσπαθεῖ κανεῖς νά ἐντοπίσει τίς σχέσεις τοῦ «ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο», νά δώσει τίς διασυνδέσεις — θά λέγαμε ἐρωτικές — τῶν ἀνθρώπων, τῶν λέξεων καί τῶν πραγμάτων. Καί σέ αὐτή τήν περίπτωση, ὁ λόγος καί τά σχήματα δέν θά εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἓνα δίκτυο τό ὁποῖο πέφτει πάνω στόν κόσμο, ὄχι γιά νά τόν κατακτήσει, ἀλλά γιά νά ἀποδώσει μερικές πυκνότητές του.

Ἀπό τά προαναφερόμενα διαπιστώνουμε ὅτι ἡ διεπιστημονική προσέγγιση τοῦ πολιτιστικοῦ μορφώματος συναντάει δυσκολίες τόσο στήν περιχάραξη τοῦ «ἀντικειμένου» ὅσο καί στούς τρόπους ἀνάλυσής του. Τό ἐρωτηματικό πού εἶχε τεθεῖ στόν τίτλο τῆς εἰσήγησης ἐξακολουθεῖ νά ἰσχύει. Ὅσο γιά τήν ὕψή τῆς διεπιστημονικῆς θεωρήσης, ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπιμέρους κλάδων, καθὼς καί ἡ ἐπιλογή τῆς προοπτικῆς τῆς διεπιστημονικῆς περιπέτειας, δείχνει ἓνα φάσμα δυνατοτήτων πού ὀριοθετεῖται ἀπό τή μιᾶ μεριά ἀπό τή συνύπαρξη τῶν ἐπιστημῶν καί ἀπό τήν ἄλλη ἀπό τή συγχώνευση τῶν ἐπιστημῶν σ' ἓνα νέο εἶδος πού ἴσως, τελικά, νά μήν τοῦ ταιριάζει ἡ ὀνομασία «διεπιστημονική προσέγγιση».

! !

Στή συνέχεια τῆς εἰσήγησης διατυπώθηκαν ἐρωτήματα καί ἡ συζήτηση περιστράφηκε γύρω ἀπό τά ἀκόλουθα ζητήματα: Τούς λόγους τῆς διαίρεσης σέ διακλαδική καί διεπιστημονική προσέγγιση· τίς πολιτιστικές διαστάσεις τῆς ἐπιστήμης σάν τρόπου γνώσης· τούς πολιτιστικούς καθορισμούς τῆς διεπιστημονικότητας· τίς σχέσεις ἀνάμεσα στήν τέχνη, τήν ἐπιστήμη, τή διεπιστημονικότητα καί τήν ἀφήγηση· τή δυναμική τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη καί τή «διεπιστημονική ἐπιστήμη»· τή διεπιστημονικότητα σάν ὄριο ἢ ἀδιέξοδο κάθε κλάδου τῆς ἐπιστήμης· τό πρόβλημα τῆς γλώσσας σέ σχέση μέ τή διεπιστημονική προσπάθεια· τίς διαφορές ἀνάμεσα στήν ἀναλογία, τήν ὁμολογία καί τόν ἰσομορφισμό· τό διαχωρισμό τῶν ἐπιστημῶν· τίς φαντασιώσεις πού προκαλεῖ ἡ ἐνισχύει ἡ διεπιστημονικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) D. Agrafiotis, «Le mode d' être de la technologie et sa perception sociale au sein des sociétés post-industrielles», *Greek Review of Social Research*, no 35, 1979, pp. 33-66.
- (2) Δ. Ἀγραφιώτης, Πολιτιστικό μῶρφωμα I, II, III, *Τό Βῆμα*, 25.4.80, 17.5.80, 13.8.80.
- (3) E. Mesthene, *Harvard University Programme on Technology and Society. A Final Review*, Cambridge, Massachusetts, 1972, p. 285.
- (4) J. Groudsblom, *Nihilism and Culture*, Oxford, Basil Blackwell, 1980, p. 213.
- (5) R. Tschumi, «Théorie de la culture», *Dialectica*, L' âge d' Homme, 1980, p. 261.
- (6) C. R. Badcock, *The Psychoanalysis of Culture*, Basil Blackwell, 1980, p. 264.
- (7) Δ. Ἀγραφιώτης, «Μεταφορές καί Ἰσομορφισμοί», *Σύγχρονος Κινηματογράφος*, 13/14, 1977, σελ. 19-24.